

İbrahim Baz, Şeyh Asım Ohinî ve Birketü'l-kelimât fî menâkıb-ı ba'dî's-sâdât İsimli Eseri. İstanbul: Nizamiye Akademi 2018

M. Saki Çakır*

19. yüzyılın başlarında Irak'ın Süleymaniye şehrinde teşekkül eden Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolu, tesiri günümüz Türkiye'sinde hala devam eden bir tasavvuf ekolüdür. Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'nin (v. 1827) kurduğu bu ekol ile medrese-tekke birlikteliği idrak edilen bir tasavvufi yaşantı farklı toplumlarda kabul görmüş ve tarihî süreçte halifeleri vasıtasıyla sonraki nesillere aktarılmıştır. Günümüzde silsilesi devam eden bu halifelerinden biri de Seyyid Taha Hakkarî'dir (v. 1853). Seyyid Taha, Hakkarî'nin Şemdinli ilçesinde bulunan Nehrî tekkesinde, Osmanlı ve İran toplumundan mürid ve halifeler yetiştirmiştir. Bu halifelerinden belki de en önemlisi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'dir (v. 1870). Bitlis'in Hizan bölgesinde irşad faaliyetini sürdüren Arvâsî, tarikat değerlerinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan Şeyh Abdurrahman Tâgî'nin (v. 1886) mürididir. Şeyh Abdurrahman'ın kurduğu Bitlis

Makale Gönderim Tarihi: 26.03.2019, Kabul Tarihi: 30.04.2019
Doi: 10.26791/sarkiat.545057

* Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı, email: m.saki@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1216-7249

Norşin tekkesinde eğitim alan on dokuz halife ise bölgenin din yaşantısında Nakşî-Halidî tasavvuf anlayışının yer edinmesinde önemli rol almıştır.

Özetle bahsedilen bu tarihi bilgileri geniş bir biçimde ihtiva eden birincil kaynaklar sınırlıdır. Bu kaynakların bir kısmı henüz gün yüzüne çıkmamış yazma eserlerden ibarettir. Bitlis'te yaşamış olan Şeyh Asım Ohinî'nin/Türel (v. 2011) *Birketü'l-kelimât fi menâkıb-ı ba'di's-sâdât* adlı eseri de bu bilgileri bize sunan nadir kıymetli eserlerdendir. Türkiye'nin yakın dönem tasavvuf tarihine ışık tutan bu eser, Bitlis ve çevresinde yetişen sûfilere dair geniş bilgiler içermektedir. Bu malumatlar aynı zamanda bölgenin sosyo-politik ve sosyo-kültürel yapısı hakkında fikir vermesi açısından da önem arz etmektedir.

Çalışmanın konusu olan esere geçmeden önce yazarı tanıtmakta fayda mülhaza ediyoruz. Yukarıda adı geçen Şeyh Abdurrahman'ın halifelerinden Şeyh Fethullah Verkânî'si'nin (v. 1899) torunu olan Şeyh Asım, yakın bir zamana kadar (2011) Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Ohin (Yukarı Koyunlu) köyündeki medrese ve tekkede, bir sûfi âlim olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Şeyh Asım, dergâhta müridlerin tasavvufi eğitimiyle ilgilenen bir müşid iken; medresede zahiri ilimleri takrir eden bir müderristir. Ohin medrese-tekkesi ise dedesi Şeyh Fethullah tarafından 1890'lı yıllarda kurulmuştur. Daha sonra kendisi Bitlis merkeze intikal ettiğinde, buradaki faaliyetler oğlu Şeyh Alaeddin (v. 1949) tarafından devam ettirilmiştir. Günümüzde Şeyh Alaeddin'in torunları tarafından buradaki faaliyetler hâlen sürdürülmektedir. Bahsedilmesi gereken bir diğer husus, medresede bulunan kütüphanedir. Ohin'de yer alan nadir yazma eserler kütüphanesi, bölgenin ilim hafızasını günümüze taşıyan bir öneme sahiptir. Öyle ki bölgedeki âlimlerin telif ettiği birçok mahtût eser, bu kütüphanede yer almaktadır.

“Şeyh Asım Ohinî ve Birketü'l-kelimât fi menâkıb-ı ba'di's-sâdât isimli eseri” başlığıyla yayınlanan bu çalışmada İbrahim Baz, Şeyh Asım ve eseri hakkında 75 sayfa değerlendirmelerde bulunmuştur. Biri müellif nüshası olan iki nüshayı karşılaştırarak 412 sayfa eserin tahkikli neşrini yapmıştır. Tahkikte; müellif nüshasının sayfa numaralarını köşeli parantez olarak metin içerisinde vermiştir. Yine nüshada yer alan fihristi dikkate alarak yer yer ara başlıklar ilave etmiştir. Baz, Nehrî dergâhından Ohin dergâhına uzanan Nakşî-Halidî silsilede yer alan şeyhlerin biyografisini içermesi bakımından, eserin önemine atıfta bulunur. Bu minvalde eserde yer alan bilgilerin özgün ve birincil kaynak olduğundan söz eder. Eserin inceleme bölümü Türkçe yazılmıştır. Kanaatimizce bu kısım Arapçaya çevrilerek tekrar yayınlanabilir. Böylelikle eserin diliyle bir bütünlük sağlanır.

Şeyh Asım'ın *Birketü'l-kelimât* adlı eseri, aslında tasavvuf tarihini ihtiva eden tabakât eserlerine benzemektedir. Bu manada 19. yüzyıldan günümüze kadar Güneydoğu'da yaşamış birçok sûfiyi anlatan eser, bölge için Abdurrahman Câmî'nin *Nefahâtı* veya Hüseyin Vassaf'ın *Sefîne-i Evliya'sı* niteliğindedir. Şeyh Asım, eseri 1996 yılında üç ay gibi kısa bir sürede telif etmiştir (s. 313). Hacimli eserlere nisbeten daha az bilgiler içermesinden olsa gerek su birikintisi anlamında “birket” ismini vermiştir. Şeyh Asım,

eserin yazımında genelde ağabeyi Şeyh Halid'den (v. 1986) istifade ettiğinden söz etmiştir (s. 48İ). Eseri yazmaya karar verdiğinde kâtiplik yapan Molla Nurullah Godişki ile belli vakitlerde eseri yazmışlardır (s. 52İ). Eser, genelde şifahi olarak aktarılan tarih bilgilerinin kayıt altına alınmasının yanı sıra, muasır şahısların tanıkları tarafından yazılmış kaynak niteliğindedir. Sûfîlerin biyografileri yanı sıra, katıldıkları savaşlar ve toplumdaki etkin konuları gibi konuların işlenmesi, eserin dönemin sosyo-politik durumunu aktarmada mühim bir kaynak teşkil etmektedir. Bu savaşlar; 93 Harbi diye bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı, I. Dünya savaşı ve Kurtuluş savaşıdır.

Önsözde eserin yazım sebebinden bahseden Ohinî, bu manada Hz. Peygamber'in sahabeye, İsrail Oğullarının kıssalarını anlatmasını örnek gösterir. Bu bağlamda bazı meşayıhtan "sahabenin hayat hikâyeleri imanı kuvvetlendirir; velilerin menkıbeleri de muhabbeti arttırır." Sözünü naklederek eserin telif amacına işaret eder. Buna göre; bölgesindeki velilerin hayat hikâyelerini yazarak bir boşluğu kapatmaya çalışır. Bu sayede bölge meşayıhının tesirleri kayıt altına alınmış olurken, onları sevenlerin istifade imkânı da hâsıl olmuş olur.

Ohinî, eserini doğrudan bölümlere ayırmamıştır. Ancak içeriğe bakıldığında eserin üç farklı bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz. Eserin **birinci bölümünde** mensup olduğu tarikat silsilesindeki şeyhlerin hayat ve menkıbelerini ele alır. Mevlânâ Hâlid ve öncesi şeyhlerden bahseden birçok eser mevcut olduğundan, onun halifesi Seyyid Taha'dan itibaren kendisine kadarki şeyhlerin anlatılmasını gerekli görür. Zira bu kişileri konu edinen birincil kaynak kıttır. Ohinî, bu bölüme önce hakkında pek bilgi bulunmayan Nehrî şeyhleriyle başlar. Dolayısıyla ilk olarak Nehrî tekkesinin kurucusu Seyyid Abdullah Şemdinî (v. 1820) ile silsilenin ser halkası Seyyid Taha'dan bahseder. Özellikle Seyyid Taha'nın Irak, İran ve Türkiye'deki halifelerini kaydetmesi önemli bir husustur (s. 5-17M). İkinci olarak Seyyid Taha'nın halifelerinden Bahçesaray'daki Arvasî ailesine mensup Seyyid Fehim Arvasî (v. 1895) ile Seyyid Sıbgatullah Arvasî'nin menkıbelerini aktarır. Bu kısımda kendi silsilesinden olsa gerek Seyyid Sıbgatullah'a geniş yer ayırıp onun halifeleri Şeyh Halid Oleki/Orekî, Şeyh Abdurrahman Bûtî ve Şeyh Abdurrahman Tâgî'nin ona olan teslimiyetini anlatır (s. 17-58M). Bu sayfalardan itibaren şeyhlerin hayatını daha detaylı bir biçimde ele alan Ohinî, Norşin dergâhı kurucusu Şeyh Abdurrahman Tâgî ile devam eder. Tâgî'nin Norşin'e yerleşme serüveni, Ohinî'nin dedesi Şeyh Fethullah'ın ona bağlanması ve Tâgî'nin hacca gitmesi öne çıkan konular arasındadır (s. 58-94). Burada, Şeyh Abdurrahman'nın pîrdâşlarıyla birlikte katıldığı 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı başlığı dikkat çekmektedir. Bu savaşta bölgenin âlim ve şeyhleri birlik olmuş ve Osmanlı tarafında Ruslara karşı cihâd ilan etmiştir. Aralarında Allame Şeyh Halid Oleki'nin de olduğu şehidler verilmiştir (s. 94-99). Norşinle ilgili bölümün son kısmında, bölgede hâlen etkileri devam eden Şeyh Abdurrahman'ın on dokuz halifelerine dair birtakım bilgiler yer alır (s. 104-116).

Eserde detaylıca ele alınan bir diğer şeyh, Ohinî'nin dedesi Şeyh Fethullah Verkânîsi'dir. Norşin'deki postnîşinliği, Ohinî tekkesini kurması, daha sonra Bitlis'e yerleşip orada vefat etmesi temas edilen konular arasındadır (s. 125-188). Şeyh

Fethullah'ın hayatında sürekli vurgulanan husus, şeriata olan hassasiyeti ve fıkıh ilmindeki yetkinliğidir. Hatta bu ilimdeki yetkinliği o kadar şöhret bulur ki Ezher Üniversitesi'nden kendisine fetva soran mektupların geldiğinden söz edilmiştir (s. 127). Şeyh Fethullah'tan sonra, silsilede onu takip eden halifesi Şeyh Muhammed Diyauddin Norşinî (v. 1924) gelir. "Hazret" lakabıyla anılan Norşinî, I. Dünya savaşına katılmıştır. Bunun dışında hac ziyareti, menkıbeleri, bazı sohbetleri ve halifelerine dair başlıklar bulunmaktadır (s. 188-239). Ohinî, Hazret'ten sonra babası Şeyh Alaeddin ile devam eder. Bu kısımda Takrir-i Sükûn kanunu kapsamında İzmir'e sürgün edilmesi ve çekilen sıkıntılar öne çıkar (s. 239-279). Ohinî, kendisinden hilafet almasa da terbiyesinde yetiştiğinden dolayı Hazret'in halifesi Şeyh Mahmud Karakoyî'yi (v. 1952) de birkaç başlıkla ele alır. Ayrıca Ohinî postnîşinlerinden ağabeyleri de ondan hilafet almıştır (s. 279-301). Birinci bölümün sonunda ise tarikat icazeti aldığı Karakoyî'nin halifesi Şeyh Takyeddin Norşinî yer alır (s. 301-314).

İkinci bölümde bazı meşhur şark ulemasının biyografisi yer almaktadır. Ohinî'nin "zeyl" olarak nitelendirdiği bu bölümde ilk sırada Mevlânâ Halid'e irşadın ilk dönemlerinde destek olan Molla Yahya Muzurî'yi görmekteyiz (s. 316-328). İkinci sırada ise bölgenin medrese icazetlerinin ser halkası olarak bilinen Molla Halil es-Si'irdî (v. 1843) gelir. Burada Molla Halil'in pek bilinmeyen şeyhi Molla Ahmed Reşidî'den söz eder. Dikkat çeken bir diğer başlık Molla Halil'in, oğlu Molla Mustafa'yı bölgenin siyasi liderlerinden Bedirhan Bey'e müderris olarak göndermesine dairdir. Yine bu kapsamda Bedirhan Bey'in âlimler olan ilişkisi, Molla Mustafa ile birlikte sürgün edilmesi, Molla Halil'in talebiyle oğlunun geri gönderilmesi yer almaktadır (s. 328-346). Zikredilen bir diğer âlim Molla Resul Sipkî'dir. Onun hayatını anlatırken, Molla Halid Olekî ile olan anlaşmazlıkları, İstanbul'a gidip dönemin sultanıyla görüşmesine müstakil başlık açar (s. 346-358). Bu bölümün sonunda günümüzde tesirleri güçlü bir biçimde devam eden Molla Said Nursî'yi (v. 1960) görmekteyiz. Ohinî, Said-i Nursî'nin Ruslar tarafından esir alınması, vefat ettikten sonra cenazesinin meçhul bir yere götürülmesi konusunda ayrı başlıklar açmıştır. Ayrıca Nursî'nin kardeşi Molla Abdullah'ın, Şeyh Fethullah'tan aldığı ilmi icazete de değinir (s. 358-372).

Üçüncü bölümde ise eserde anlatılan bazı şeyhlerin mektup, şiir ve risaleleri ek olarak ilave edilmiştir. Bunların içerisinde Seyyid Taha'nın Seyyid Sıbgatullah'a, Şeyh Halid Orekî'nin Şeyh Abdurrahman Tâgî'ye gönderdiği mektuplar yer alır. Yine Şeyh Abdullah Dehlevî'nin Mevlânâ Halid'e verdiği icazet de eklenmiştir. Bunların yanı sıra Şeyh Halid Olekî'nin biri Farsça diğeri Arapça iki şiiri, Şeyh Alaeddin'nin de Sıbgatullah Arvasî'nin *Minah* eserine olan takrizi bulunmaktadır. Bölümün en sonunda Mevlânâ Halid'in rabıtaya dair risalesi yer almaktadır (s. 372-407).